

Ösmo kyrka

Landskap/län: Södermanland/Stockholms län

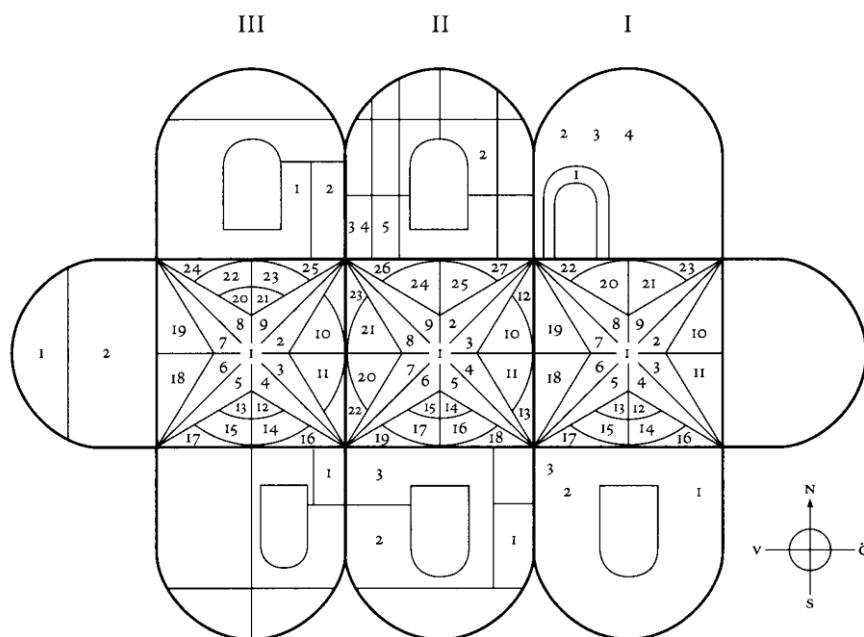
Kyrkoorganisation: Strängnäs stift, Ösmo-Torö församling

Plats: Ösmo gamla kyrkby

Koordinater: 58°58'56.2"N 17°54'48.1"Ö

Målningarnas skapelsetid: Tidiga skapelseperioden, 1460-talet till ca 1470

Målningarnas kondition: God

Den äldsta delen av Ösmo kyrka kan sannolikt dateras till 1100-talet. Kyrkan nämns för första gången i en handling från 1281. Kyrkan utvidgades åt öster och sakristian tillkom under 1300-talet. Kyrkan förbättrades på olika sätt under 1400-talet.

Målningarna i östra valvet har bekostats av Brita Styke till minne av hennes make, väpnaren Bengt Gottskalksson, som avlidit 1441. Mellersta valvet som tillkom något senare har donerats av riddaren Erengisle Nilsson och hans hustru Birgitta Tott. Inskriften under Olov Axelssons vapen tyder på att målningarna tillkommit efter dennes död år 1464. De scener som har *Biblia Pauperum* som förlaga kan inte ha målats före 1463.

Målningarna överkalkades 1770. 1872 framknackades, restaurerades och retuscherades målningarna. Vid restaureringen fylldes större delen av målningsviten i med ny färg. Troligen gjordes det vid detta tillfälle även fria kompletteringar. Vid restaureringar 1933–1934 togs merparten av påmålningarna bort.

Målningarna idag

Kyrkan har idag tre stjärnvalv som är dekorerade. Målningarna är av rätt god kvalitet. Även väggarna har bevarade målningar av rätt god kvalitet. Något dekorerat vapenhus finns inte.

Målningarnas tillgänglighet

Kyrkan har en orgelläktare vid kyrkans tredje travé. Orgeln täcker ingen av målningarna för denna través valv. Däremot står orgeln på sådant sätt att den påverkar möjligheterna att på ett optimalt sätt fotografera en del av valvets målningar.

Travé I

Valvet

1. Slutsten.
2. Jesu dop (Matt 3:13–17; Luk 3:21–22; jfr BP 9/i).
3. Jesus uppväcker Lasaros (Joh 11:1–44; jfr BP 11/l).
- 4–8. Jesus frestas av djävulen och denne flyr (Matt 4:1–11; jfr BP 10/k).
4. Jesus frestas av djävulen att göra stenar till bröd (Matt 4:1–11; Luk 4:3–4; jfr BP 10/k).
5. Jesus och djävulen ser på templets tinnar (Matt 4:5–7).
- 6–7. Satan pekar ut all världens länder för Jesus (Matt 4:8–11).
8. Satan flyr (Matt 4:8–11).
9. Ängel som räcker ut sina händer mot dopgruppen (motiv 2 ovan). Förmodligen föreställer han en av de änglar som, enligt Bibeln, efter djävulens flykt kom fram och betjänade Jesus (Matt 4:11).
10. Bebudelsen för jungfru Maria (Luk 1:26–38; jfr BP 1/a), framställd som legenden om enhörningsjakten, där enhörningen endast låter sig infångas av en ren jungfru. Denna är jungfru Maria, jägaren är ärkeängeln Gabriel. Hundarna jagar enhörningen, dvs. Kristus, från himlen in i Marias sköte. Högst upp i valvet är Gud Fader avbildad och den Helige Andes duva svävar ovanför Marias huvud.
11. Marias kröning (BP 36/.q).
12. Pelikanen, som matar sina ungar med sitt eget blod, symbol för Kristi död och uppståndelse liksom även för bland annat den självuppoftande kärleken.
13. Fågel Fenix, symbol för Kristi död och uppståndelse, liksom även för bland annat kyskheten, hoppet och kyrkan.
14. Jesus förs till översteprästen (Matt 26:57–68; jfr Joh 18:12–24; jfr BP 16/q).
15. Marias himmelfärd.
16. Vapensköld med Tre kronor.
17. Strängnäs vapen med Paulus svärd och Petrus nyckel korslagda.
18. Simson bänder isär lejonets käftar (Dom 14:5–6; jfr BP 28/.h.).
19. Simson bär en av Gazas stadsportar (Dom 16:1–3; jfr BP 29/.i.).
20. Marias död och upptagande till himlen.
21. Kristi himmelfärd (Luk 24:50–53; Apg 1:9–11; jfr BP 34/.o.), hopkomponerad med motivet Pingstundret, dvs. den Helige Andes utgjutande över apostlarna (Apg 2:1–4; jfr BP 35/.p.). Scenen är skadad och delvis utplånad. Denna komposition finns också bland annat i Torshällas kyrkas målningar.
22. Vapensköld med tillbakaseende ulv. Skölden åsyftar enligt Hildebrand väpnaren Bengt Gottskalksson av en släkt som ägde Nynäs i Ösmo under första och mellersta tredjedelen av 1400-talet.
23. Vapensköld med tre kulor, ställda två och en, i en delad sköld i rött och vitt (slakten Stykes vapen). Skölden åsyftar Bengt Gottskalkssons hustru Birgitta, dotter till Arendt Styke.

På nordvästra pilasterkapitälet återfinns följande valhänt gjorda inskrift utan språkbandsinramning:

Peter

Inskriften har traditionellt, troligen med rätta, uppfattats som namnet Peter. Detta oskickligt skrivna namn kan dock knappast tolkas som en mästars signatur utan bör härröra från en medarbetare i verkstaden.

Norra väggen

1. Kristushuvud med korsgloria ovanför sakristiedörren.
2. Stående mansfigur med gloria, förmodligen Petrus.
3. Fragment av scen med björnliknande fyrfotadjur, stående på bakbenen. (Ovanför sakristieportalen.)
4. Fragment av scen i vilken ingått en mansfigur med gloria.

Södra väggen

1. Helgon, förmodligen S:t Olof, med underliggare.
2. S:ta Birgitta med bok. ”Östmo kyrka berättas under Catholska tiden hafva kallats St Britas kyrka” berättar Schröder i sina anteckningar från resor i Södermanland 1819–1820. Också i kyrkoinventariet av 1828 nämns Birgitta i samband med kyrkan. I kyrkan finns även bevarad en träskulptur föreställande helgonet, varför det är mycket troligt att kyrkan under senmedeltiden varit invigd åt S:ta Birgitta.
3. Stående mansfigur med ett svärd, sannolikt Paulus.

Travé II

Valvet

1. Slutsten.
- 2–5. I sviten 2–5 framställs historien om Jakob och Esau och deras föräldrar Isak och Rebecka.
2. Esau inför Isak. Isak sänder Esau att jaga (1 Mos 27:3–4).
3. Rebecka sätter skinnhuva på Jacob (1 Mos 27:15–16).
4. Jakob inför Isak. Jakob bär fram fatet med den anrättade maten (1 Mos 27:17–18), typologisk förebild för Emmaus-lärjungarna.
5. Esau jagar rådjur med pilbåge.
- 6–9. Berättelsen om häxan och mjölkharen, bjäran.
6. En mjölkhare, bjära, hjälper djävulen att mjölka en ko.
7. Djävulen hjälper en gumma att kärna smör. Därunder två mjölkharar som avlämnar mjölk.
8. Djävulen hjälper gumman att sätta upp den färdiga smörtoppen. Därunder en mjölkhare som avlämnar sin mjölk.
9. Djävul och gumma med ett horn.
10. Nådastolen, dvs. Gud Fader, som håller korset med Kristus i sina armar, medan den Helige Ande i form av en duva sänker sig över Kristi huvud. De flankeras på ömse sidor av två knäböjande figurer, sannolikt stiftare, den vänstra en kvinna med Tott-vapen, den högra en ung man med Natt och Dags vapen (se nedan nr 12–13).
11. Ödets hjul som vrids runt av Fortuna.
12. Ätten Totts vapen, kvadrerad sköld.
13. Ätten Natt och Dags vapen, delad sköld med ett gyllene och ett blått fält, med hjälm krönt av toppig hätta med grön plym.
14. Kains offer (1 Mos 4:3–5). Kain sågs som en typologisk förebild för Synagogan.
15. Abels offer (1 Mos 4:4). Abel sågs som en symbol för Kristus, och även för Kyrkan.
- 16–17. Legendan om S:t Olofs och hans bror Haralds kappsegling om Norges krona.
16. Harald (okrönt man med spjut) med sina män i Olofs skepp Ormen. I stäven ett ormhuvud.
17. S:t Olof med krona och yxa med sitt följe i Haralds skepp Oxen. I stäven ett oxhuvud.

18. Kain dödar Abel (1 Mos 4:8), typologisk förebild för Judaskyssen alternativt Jesu gisslande.
19. Kain inför Gud (1 Mos 4:9–10).
20. Syndafallet med krönt orm (1 Mos 3; jfr BP 10/k).
21. Utdrivandet ur paradiset (1 Mos 3).
22. I svickeln t v en dvärg, som rider på ett svin fram mot en vildman, som är beväpnad med en spikkklubba.
23. I svickeln t h ett slags svin, med människohuvud och skor på fötterna, och en motståndare i form av en vildman beväpnad med båge.
- 24–25. Yttersta domen (Matt 25:31–46; 1 Tess 4:16 f; Upp 1:7 f; jfr BP 37/.r.)
24. Kristus sitter i en mandorla och från hans mun utgår en lilja och ett svärd. På hans högra sida jungfru Maria som skyddsmantelmadonna. Längre ut åt sidan tar Petrus emot de saligas skara. Överst svävar en ängel med dombasun från vilken utgår ett språkband.
25. Framställning av Yttersta domen fortsätter med de osaliga själarna. Längst till vänster, närmast domaren och vänd mot honom, knäböjer Johannes Döparen. Över en basunblåsande ängel.
- 26–27. Två vapensköldar troligen tillhörande Erengisle Nilssons svärförädrar, Olov Axelsson (död 1464), och dennes danska hustru Karen. Jfr ovan motiv 12–13.
26. Tredelad vapensköld med fält i rött, grönt och gult, krönt av hjälm med bladslingor samt en fågel med näbben utdragen till ett blad. Detta vapen torde åsyfta Olov Axelssons hustru Karen Jensdotter av den danska ätten Falk.
27. Vapen tillhörig ätten Tott.

Norra väggen

1. Gisslandet av Jesus (Mark 15:15; Joh 19:1).
2. Fragment av en scen som visar Jesus, som bär sitt kors (Matt 27:31–37; jfr BP 24/.d.).
3. S:ta Dorotea med rosenkorgen.
4. S:ta Barbara med tornet.
5. Jesu Kristi korsfästelse (Matt 27:35; Mark 15:24 f; jfr BP 25/.e.).

Södra väggen

1. Fragment av en scen där man kan urskilja överdelen av en figur i rödaktig dräkt. Enstaka schabloner och andra färgspår syns på ytterligare några ställen.
2. S:ta Ursulas och de elvatusen jungfruarnas martyrium.
3. S:t Göran dödar draken.

Travé III

Valvet

1. Slutsten.
- 2–9. Åtta änglar med var sin rad ur *Gloria* i språkband.
- 10a. Noas skam (1 Mos 9:20–25; jfr BP 23/.c.).
- 10b. Där ovanför en profetbrösbild.
- 11a. Elisha hånas av en skara pojkar i Betel. Dessa drabbas av Guds vrede och äts upp av björnar (2 Kung 2:23–25; jfr BP 23/.c.). Där bredvid två språkband.
- 11b. Där ovanför en profetbrösbild med språkband, vars text är utplånad.
- 12a. Spejarna med druvklasen (4 Mos 13:22–28; jfr BP 9/i).
- 12b. Där ovanför en profetbrösbild.

- 13a. Jona utspys av valfiskens (Jon 2:11; jfr BP 29/.i.).
 13b. Profetbröstdbild, t h om Jona ovanför fisken.
14. Israeliternas vandring genom Röda havet där faraos här syns drunkna (2 Mos 14:15 ff; jfr BP 9/i), hopkomponerat med motivet Dansen kring den gyllene kalven (2 Mos 32:1–6; jfr BP 6/f).
15. Mose slår vatten ur klippan (2 Mos 17:1–7; jfr BP 9/i).
 T v Dagens bild som störtar (1 Sam 5:1–4; jfr BP 6/f).
16. Vildman som skjuter med pilbåge.
17. Figur med människohuvud och lejonkropp, som håller klubba och sköld.
18. S:t Mikael dödar draken.
19. S:t Mikael som själavägare (jfr Job 31:6; Dan 5:27).
- 20a. Abraham och Isak på väg till offrandet (1 Mos 22:6–17; jfr 24/.d.).
 20b. Där ovanför profetbröstdbild.
- 21a. Abraham offerar sonen Isak (1 Mos 22:9–17; jfr 25/.e.).
 21b. Där ovanför profetbröstdbild.
22. Mose visar på kopparormen (4 Mos 21:4–9; jfr BP 25/.e.).
23. Mannaregnet (2 Mos 16:14–36; jfr BP 18/s).
24. Vapensköld, kluven röd och grön lilja i motsatta färger, grön och röd. På hjälmen samma lilja med grönt och rött hjälmtäcke i form av bladslingor. Skölden förmodas av Wilcke-Lindqvist (se nedan nr 25) tillhöra Gunhild Esbjörnsdotter, som personligen i Rom 1480 utverkade ett avlatsbrev till förmån för kyrkans reparation.
25. Vapensköld, vit med grå örninge, på hjälmen en liknande örninge, grönt och vitt hjälmtäcke (sannolikt tämligen starkt restaurerad). Skölden förmodas tillhöra Jöns Eriksson Geet, som ägde jord i socknen och som omnämns mellan 1458 och 1515.

Västra väggen

1. Delila klipper Simsons hår (Dom 16:16–22). (Övre fältet.)
2. Jesse rot. Bröstdbilderna framställer dels Jesu förfäder, dels de profeter som förebådade Jesu födelse. (Jes 11:1 f, Rom 15:12). Motivet utgör en typologisk förebild för Marias födelse. (Nedre fältet)

Södra väggen

1. Stående manligt helgon som är iförd röd mantel och håller ett spjut. Bilden är mycket skadad.

Norra väggen

1. Fragment av en scen där man kan urskilja en sittande mansfigur med långt, spetsigt skägg och turbanliknande huvudbonad, möjligen Jesus inför översteprästen.
2. Inskrift som numera ej kan tydas. Färgspår omedelbart öster om motiv 1 visar att det intill valpelaren funnits en målad inskriftstavla med minuskeltext i 8 eller 9 rader.